

Володимир ОГРИЗКО,
*Міністр закордонних справ України (2007–2009),
Надзвичайний і Повноважний Посол*

ЧОМУ РОСІЯ НІКОЛИ НЕ ВІДБУДЕТЬСЯ?

Анотація. У статті досліджено складну та неоднорідну проблему самооцінки населення Московії. Багатовікова відірваність од загальноєвропейських процесів випливає психотип «самотнього народу», який постійно шукає свого берега, проте ніяк його не знаходить. Наслідками такої окремішності, несхожості з іншими стало культивування в суспільній свідомості стереотипу особливого покликання, спеціальної місії, таємничості тощо. Перманентно «закрита самотність» спричинила появу іншого психологічного феномена – підозрілість і відразу до всього іноземного. Задля ґрунтовного змалювання психологічного портрета московитів автор цитує, зокрема, контрверсійні думки Бердяєва, котрий аналізує три найважливіші елементи російської ментальності – її уявлення про державність, національність і релігію. Зав'язані на етапі становлення московської народності психологічні вузли й травми з часом трансформувались у параноїдальні уявлення про власну винятковість і вседозволеність. Автор послідовно доводить, що психотип народу Росії небезпечний для всіх довкола, але передусім для самої РФ. Як демократична, ліберальна, вільна й соціальна держава вона не відбулася, не може та не буде спроможною відбутися. Тому репресії всередині країни й агресивність назовні тільки посилює – її невиласний еволюційний глухий кут і каталізатор власного краху.

Ключові слова: Московія, психотип, Бердяєв, Путін, шовінізм, пропаганда, загарбництво.

Відразу чую голоси опонентів: «Як це не відбудеться?! Уже відбулася! Могутня та велика держава!». Причому говорять так не тільки в Росії – на жаль, і в нашій державі є прибічники такого твердження. З іншого боку, наче логічно: уже пів тисячоліття її позначено на політичній мапі світу. Тільки от виникає запитання: якщо й відбулася, то як «що саме»? Інакше кажучи, як уже є «велич», то для чого чи кого вона?

Сучасна політична думка здебільшого наштовхує до висновку, що це «щось» має бути людиноцентричним, тобто якнайкраще відповідати на запити громадян. Як писав французький філософ Жак Марітен: «Не лю-

дина існує для держави; навпаки – держава функціонує для людини» [1]. Отже, традиційний гуманістичний погляд на державотворення, найголовніші складові якого: політична й релігійна свободи, вільна економічна конкуренція, високі соціальні стандарти, забезпечення прав національних і соціальних меншин.

Не завжди це було нормою. Темні часи Середньовіччя рясніли жахливими подіями релігійного мракобісся, соціальної несправедливості, політичної нерівності, національної нетерпимості та інших явищ, неприйнятних із погляду сучасної ліберальної думки. До честі людської спільноти – вона переважно змогла вилікуватися від цих «хвороб розвитку» та залишити їх у минулому.

Однак на те й існують правила, щоби з них робили винятки. Росія – один із них. Не буду торкатися, як це буває зазвичай, політичних, соціальних, економічних тощо аспектів того, що підтверджує такий висновок. Про це вже написано та світ іще побачить не один десяток досліджень і дисертацій. Спробую бодай дотично підійти до іншої теми, яку чомусь майже завжди оминають. Але яка, на мою думку, є чи не визначальною для розуміння сутності Росії.

Ідеться про складну та неоднорідну проблему самооцінки населення Московії – комплекс уявлень про себе й навколишній світ. Це важлива складова того, що наука називає ментальністю. Власне, як сприймає себе та світ ота людність, яка згодом назвала себе росіянами, укравши цю назву в русинів [2], цебто праукраїнців? І що із цього випливає?

Окремішність, особливість, несхожість на інших у її містично-глюорифікованій формі – чи не найважливіша характерна риса «російської душі». Принаймні на цьому століттями й аж дотепер люблять наголошувати наші північно-східні сусіди. Звідки вона, та головна ознака? Ось над цим і пропоную спільно поміркувати.

Як свідомість дитини формується протягом перших років її життя, так і психотип народу закладається на ранніх етапах його розвитку й самоусвідомлення.

Отож почнімо з географії. Чим була територія майбутньої Московії в XIII–XV століттях? Правильно, Заліссям, тобто глухим східноєвропейським узбіччям. Для Європи вона була насправді закритою та недосяжною територією, а отже, європейська культура на неї майже не впливала. Вельми обмеженим був і вплив із боку Києва, який вважав ці землі лише місцем почесного заслання. Багатовікова відірваність од загальноєвропейських процесів випливила психотип «самотнього народу», який постійно шукає свого берега, проте ніяк його не знаходить. Наслідками такої окремішності, несхожості з іншими стало культивування в суспільній свідомості стереотипу особливого покликання, спеціальної місії, таємничості тощо.

Перманентно «закрита самотність» спричинила появу іншого психологічного феномена – підозрілість і відразу до всього іноземного. Якщо аналізувати з погляду психології, то зазначена реакція є цілком адекватною: я боюся того, чого не знаю чи не розумію. Але це творить абсолютно новий соціальний феномен, коли стає нормою для великого соціуму.

Привнесена з Руси-України православна віра за таких обставин швидко перетворилась у догматичне, «єдино правильне вчення», позбавлене шансів на модифікацію та розвиток. Будь-які зміни кваліфікували як ересь, відступництво від «релігійної чистоти» – таке ставлення значно посилювало почуття відрубності як норми суспільного розвитку. Було витворено своєрідне замкнуте коло: що більше переконання у своїй окремішності, то дужчою ставала впевненість у власній особливості; що більшою була впевненість у своїй винятковості, то гострішою поставала необхідність почуватися відокремленим од решти світу. Саме звідти й вирости нинішні кремлівські сентенції про Росію «як окрему цивілізацію».

Закритість для Заходу була компенсована відкритістю до Сходу. Хоча система рабської покірності Золотій Орді не була свідомим вибором, адже її привнесло монгольське завоювання, а проте населення Залісся, не знаючи соціальної практики європейських спільнот, узяло її за прийнятну формулу свого соціального буття. Ще один психологічний вузол зав'язала в його свідомості більш ніж трьохсотлітня ін'єкція думки про правильність такої системи – «усемогутній повелитель і нікчемний, безправний раб», життя якого нічого не коштує та може бути забране через будь-яку примху повелителя. Це – усеосяжний страх.

Тут варто також згадати й про кліматичний аспект. Угро-фінські племена, які згодом утворюють московську народність, жили в суворих природних умовах. Одна сім'я не могла забезпечити своє виживання. Тож треба було об'єднуватись у численніші соціальні групи, спільна праця в яких допомагала долати труднощі та загрози їхньому існуванню. Первісний колективізм став важливим психологічним пріоритетом, що придушував і підпорядковував собі індивідуальність. Поєднаний із набутим ординським страхом, він майже поховав у місцевого населення природне прагнення до ініціативи, прояв індивідуальності, висловлення незалежної думки, відстоювання власної позиції, а натомість замінив їх колективною свідомістю. Індивідуалізм отримав у тамтешньому соціумі чітко негативну конотацію.

Ці ж несприятливі природні фактори змушували постійно кочувати, вишукувати нові землі, які могли забезпечити прожиття бодай на короткий час. Звідси – прийнятність ідеї захоплення чужих земель, відсутності чітких кордонів для проживання, звиклість до постійного руху «кудись». Пізніше на цей підготовлений психологічний ґрунт легко ляже ординська ідеологія та практика завоювань.

Так упродовж кількох віків географія, природні умови та історія сформували етнос зі специфічною самооцінкою та баченням світу навколо себе: ми – унікальні й особливі, нас неможливо зрозуміти, ми живемо за особливими духовними стандартами, ми не довіряємо всьому чужоземному, його не любимо та не шануємо. Найкраща форма співіснування з цим чужим – його загарбання та підпорядкування собі.

Згодом буде створено формулу, яку концентровано, щоправда, на мій погляд, не зовсім повно, схарактеризує сутність московської державності: «Православ'я, самодержавство, народність». Бракує характеристик. Аналіз подій, які відбулися з Московією-Росією після її утвердження як суб'єкта міжнародної політики, свідчить про те, що зазначену формулу слід було б доповнити визначеннями: «Мракобісне православ'я, каральне самодержавство, рабська народність».

Таке, звісно, неприємно визнавати. Тому московська інтелектуальна думка від початку свого формування намагається пояснити всі природні та набуті вади національного характеру та поведінки «таємницею» Росії, її народу, а надто «російської душі». Про це писало чимало російських мислителів. Ось кілька думок: «Идея [русской] нации есть не то, что она сама думает о себе во времени, но то, что Бог думает о ней в вечности» [3]; «Да, мы веруем, что русская нация – необыкновенное явление в истории всего человечества. Характер русского народа до того не похож на характеры всех современных европейских народов, что европейцы до сих пор не понимают его и понимают в нем всё обратно» [4]; «[...] наша сущность, в этом отношении, бесконечно выше европейской. И вообще все понятия нравственные и цели русских – выше европейского мира» [5]; «Нет, не завоевателями и грабителями выступают в истории политической русские, как гунны и монголы, а спасителями [...]» [6]; «[...] русскому народу предназначено выразить в своей национальности наиболее богатое и многостороннее содержание [...] подобная мысль, как предположение, высказываемое без самохвальства и фанатизма, не лишена основания [7]; «Мне кажется, что в русской жизни есть нечто более высокое, чем община, и более сильное, чем власть; это “нечто” трудно выразить словами, и еще труднее указать на него пальцем. Я говорю о той внутренней, не вполне сознающей себя силе [...] я говорю, наконец, о той силе, о той вере в себя, которая волнует нашу грудь. Эта сила, независимо от всех внешних событий и вопреки им, сохранила русский народ и поддержала его несокрушимую веру в себя» [8].

Таких висловлювань є сила-силенна. Але найсистемніше ці ідеї виклав М. Бердяєв, якого небезпідставно вважають поміж публіцистично-наукової когорти дослідників-москвитів чи не найвидатнішим знавцем зазначеної вище «загадкової російської душі». З-під його пера побачила світ не одна розвідка на цю тему.

У чому ж, за Бердяєвим, полягають головні характеристики «московської душі» та, власне, самої Росії? Насамперед у її антиномічності, тобто внутрішній суперечливості, поєднанні в одному явищі абсолютних протилежностей. Цікавий, як на мене, спосіб видати звірчаний оскал за янгольську посмішку.

Бердяєв аналізує три найважливіші елементи російської ментальності – її уявлення про державність, національність і релігію.

Найцікавішими мені здалися такі його думки (вибране, так би мовити):

«Россия – особенная страна, не похожая ни на какую страну мира. Русская национальная мысль питалась чувством богоизбранности и богоносности России [...]

На Западе еще не почувствовали, что духовные силы России могут определять и преобразовать духовную жизнь Запада [...] Духовная культура России, то ядро жизни, по отношению к которому сама государственность есть лишь поверхностная оболочка и орудие, не занимает еще великодержавного положения в мире... То, что совершалось в недрах русского духа, перестанет уже быть провинциальным, отдельным и замкнутым, станет мировым и общечеловеческим, не восточным только, но и западным [...]

Россия – противоречива, антиномична. Душа России не покрывается никакими доктринами [...] Подойти к разгадке тайны, сокрытой в душе России, можно, сразу же признав антиномичность России, жуткую ее противоречивость [...]

Творчество русского духа так же двоится, как и русское историческое бытие [...] Бездонная глубь и необъятная высь сочетаются с какой-то низостью, неблагородством, отсутствием достоинства, рабством. Бесконечная любовь к людям, поистине Христова любовь, сочетается с человеконенавистничеством и жестокостью. Жажда абсолютной свободы во Христе [...] мирится с рабьей покорностью. Не такова ли и сама Россия? [...]

[В России] Никто не хотел власти, все боялись власти, как нечистоты. Наша православная идеология самодержавия – такое же явление безгосударственного духа, отказ народа и общества создавать государственную жизнь [...]

Русская душа хочет священной общенности, богоизбранной власти. Природа русского народа сознается, как аскетическая, отрекающаяся от земных дел и земных благ [...]

Русский народ как будто бы хочет не столько свободного государства, свободы в государстве, сколько свободы от государства, свободы от забот о земном устройстве. Русский народ не хочет быть му-

жественным строителем, его природа определяется как женственная, пассивная и покорная в делах государственных, он всегда ждет жениха, мужа, властелина [...]

Государственная власть всегда была внешним, а не внутренним принципом для безгосударственного русского народа; она не из него создавалась, а приходила как бы извне, как жених приходит к невесте [...]

Очень характерно, что в русской истории не было рыцарства, этого мужественного начала. С этим связано недостаточное развитие личного начала в русской жизни. Русский народ всегда любил жить в тепле коллектива, в какой-то растворенности в стихии земли, в лоне матери. Рыцарство кует чувство личного достоинства и чести, создает закал личности. Этого личного закала не создавала русская история. В русском человеке есть мягкотелость, в русском лице нет вырезанного и выточенного профиля [...]

Русская безгосударственность – не завоевание себе свободы, а отдавание себя, свобода от активности» [9].

Але, наголошуе Бердяев, е водночас антитеза:

«Россия – самая государственная и самая бюрократическая страна в мире, все в России превращается в орудие политики. Русский народ создал могущественнейшее в мире государство, величайшую империю [...]

Силы народа, о котором не без основания думают, что он устремлен к внутренней духовной жизни, отдаются колоссу государственности, превращающему все в свое орудие. Интересы созидания, поддержания и охранения огромного государства занимают совершенно исключительное и подавляющее место в русской истории. Почти не оставалось сил у русского народа для свободной творческой жизни, вся кровь шла на укрепление и защиту государства [...]

Личность была придавлена огромными размерами государства, предъявлявшего непосильные требования. Бюрократия развилась до размеров чудовищных. Русская государственность [...] превратилась в самодовлеющее отвлеченное начало; она живет своей собственной жизнью, по своему закону, не хочет быть подчиненной функцией народной жизни. Эта особенность русской истории наложила на русскую жизнь печать безрадостности и придавленности. Невозможна была свободная игра творческих сил человека [...]

Великие жертвы понес русский народ для создания русского государства, много крови пролил, но сам остался безвластным в своем необъятном государстве. Чужд русскому народу империализм в запад-

ном и буржуазном смысле слова, но он покорно отдавал свои силы на создание империализма, в котором сердце его не было заинтересовано. Здесь скрыта тайна русской истории и русской души. Никакая философия истории, славянофильская или западническая, не разгадала еще, почему самый безгосударственный народ создал такую огромную и могущественную государственность, почему самый анархический народ так покорен бюрократии, почему свободный духом народ как будто бы не хочет свободной жизни? Эта тайна связана с особенным соотношением женственного и мужественного начала в русском народном характере. Та же антиномичность проходит через все русское бытие» [10].

Не менш суперечливими, взаємовиключними, контрверсійними є міркування Бердяєва щодо ставлення росіян до питання про національність. Читаємо:

«Россия – самая не шовинистическая страна в мире. Национализм у нас всегда производит впечатление чего-то нерусского, наносного, какой-то неметчины. Немцы, англичане, французы – шовинисты и националисты в массе, они полны национальной самоуверенности и самодовольства. Русские почти стыдятся того, что они русские; им чужда национальная гордость и часто даже – увы! – чуждо национальное достоинство. Русскому народу совсем не свойственен агрессивный национализм, склонности насильственной русификации. Русский не выдвигается, не выставляется, не презирает других. В русской стихии поистине есть какое-то национальное бескорыстие, жертвенность, неведомая западным народам. Русская интеллигенция всегда с отвращением относилась к национализму и гнушалась им, как нечистью. Она исповедовала исключительно сверхнациональные идеалы. И как ни поверхностны, как ни банальны были космополитические доктрины интеллигенции, в них все-таки хоть искаженно, но отражался сверхнациональный, всечеловеческий дух русского народа [...] Достоевский прямо провозгласил, что русский человек – всечеловек, что дух России – вселенский дух, и миссию России он понимал не так, как ее понимают националисты [...]

Национален в России именно ее сверхнационализм, ее свобода от национализма; в этом самобытна Россия и не похожа ни на одну страну мира. Россия призвана быть освободительницей народов. Эта миссия заложена в ее особенном духе [...]

Россия – самая националистическая страна в мире, страна невиданных эксцессов национализма, угнетения подвластных национальнос-

тей русификацией, страна национального бахвальства, страна, в которой все национализировано вплоть до вселенской церкви Христовой, страна, почитающая себя единственной призванной и отвергающая всю Европу, как гниль и исчадие дьявола, обреченное на гибель [...]

Самый смиренный и есть самый великий, самый могущественный, единственный призванный. “Русское” и есть праведное, доброе, истинное, божественное. Россия – “святая Русь”. Россия грешна, но и в грехе своем она остается святой страной – страной святых, живущей идеалами святости. Вл. Соловьев смеялся над уверенностью русского национального самомнения в том, что все святые говорили по-русски. Тот же Достоевский, который проповедовал всечеловека и призывал к вселенскому духу, проповедовал и самый изуверский национализм, травил поляков и евреев, отрицал за Западом всякие права быть христианским миром. Русское национальное самомнение всегда выражается в том, что Россия почитает себя не только самой христианской, но и единственной христианской страной в мире [...] Россия, по духу своему призванная быть освободительницей народов, слишком часто бывала угнетательницей, и потому она вызывает к себе вражду и подозрительность, которые мы теперь должны еще победить» [11].

А от і про церкву: «Русская история явила совершенно исключительное зрелище – полнейшую национализацию церкви Христовой, которая определяет себя, как вселенскую. Церковный национализм – характерное русское явление. Им насквозь пропитано наше старообрядчество. Но тот же национализм царит и в господствующей церкви. Тот же национализм проникает и в славянофильскую идеологию, которая всегда подменяла вселенское русским. Вселенский дух Христов, мужественный вселенский логос пленен женственной национальной стихией, русской землей в ее языческой первородности. Так образовалась религия растворения в матери-земле, в коллективной национальной стихии, в животной теплоте. Русская религиозность – женственная религиозность – религиозность коллективной биологической теплоты, переживаемой, как теплота мистическая. В ней слабо развито личное религиозное начало; она боится выхода из коллективного тепла в холод и огонь личной религиозности [...] Россия – страна богоносная [...] Русский народ в массе своей ленив в религиозном восхождении, его религиозность равнинная, а не горная; коллективное смирение дается ему легче, чем религиозный закал личности, чем жертва теплом и уютом национальной стихийной жизни. За смирение свое получает русский народ в награду этот уют и тепло коллективной жизни. Такова народная почва национализации церкви в России» [12].

Насамкінець зацитую деякі висновки, де, як завжди, є московитське «і вашим, і нашим»:

«Ту же загадочную антиномичность можно проследить в России во всем. Можно установить неисчислимое количество тезисов и антитезисов о русском национальном характере, вскрыть много противоречий в русской душе. Россия – страна безграничной свободы духа, страна странничества и искания Божьей правды. Россия – самая не буржуазная страна в мире; в ней нет того крепкого мещанства, которое так отталкивает и отвращает русских на Западе. Достоевский, по которому можно изучать душу России, в своей потрясающей легенде о Великом Инквизиторе был провозвестником такой дерзновенной и бесконечной свободы во Христе, какой никто еще в мире не решался утверждать. Утверждение свободы духа, как чего-то характерно-русского, всегда было существенной особенностью славянофильства. Славянофилы и Достоевский всегда противопоставляли внутреннюю свободу русского народа, его органическую, религиозную свободу, которую он не уступит ни за какие блага мира, внутренней несвободе западных народов, их порабощенности внешним. В русском народе поистине есть свобода духа, которая дается лишь тому, кто не слишком поглощен жадной земной прибылью и земного благоустройства. Россия – страна бытовой свободы, неведомой передовым народам Запада, закрепощенным мещанскими нормами. Только в России нет давящей власти буржуазных условностей, нет деспотизма мещанской семьи. Русский человек с большой легкостью духа преодолевает всякую буржуазность, уходит от всякого быта, от всякой нормированной жизни. Тип странника так характерен для России и так прекрасен. Странник – самый свободный человек на земле. Он ходит по земле, но стихия его воздушная, он не врос в землю, в нем нет приземистости. Странник – свободен от “мира”, и вся тяжесть земли и земной жизни свелась для него к небольшой котомке на плечах. Величие русского народа и призванность его к высшей жизни сосредоточены в типе странника. Русский тип странника нашел себе выражение не только в народной жизни, но и в жизни культурной, в жизни лучшей части интеллигенции. И здесь мы знаем странников, свободных духом, ни к чему не прикрепленных, вечных путников, ищущих невидимого града [...]

А вот и антитезис. Россия – страна неслыханного сервизма и жуткой покорности, страна, лишённая сознания прав личности и не защищающая достоинства личности, страна инертного консерватизма, порабощения религиозной жизни государством, страна крепкого быта и тяжелой плоти [...] Россию почти невозможно сдвинуть с места, так она отяжелела, так инертна, так ленива, так погружена в материю, так

покорно мириться со своей жизнью [...] все предпочитают оставаться в низинах, на равнине, быть “как все”. Везде личность подавлена в органическом коллективе. Почвенные слои наши лишены правосознания и даже достоинства, не хотят самостоятельности и активности, всегда полагаются на то, что другие все за них сделают [...] Россия все еще остается страной безличного коллектива [...]

Возвращение к собственной почве, к своей национальной стихии так легко принимает в России характер порабощенности, приводит к бездвижности, обращается в реакцию. Россия невестится, ждет жениха, который должен прийти из какой-то выси, но приходит не суженный, а немец-чиновник и владеет ею [...] И в других странах можно найти все противоположности, но только в России тезис оборачивается антитезисом, бюрократическая государственность рождается из анархизма, рабство рождается из свободы, крайний национализм из сверхнационализма» [13].

Чому, шановні читачі, я змусив вас так довго читати сентенції Бердяєва? Тільки для того, щоби ви глибше зрозуміли психологічний портрет народу, з яким волею історії нам доводиться співіснувати. Після бодай побіжного ознайомлення з висновками тільки Бердяєва – він, як я вже згадував раніше, лише один із багатьох, хто описував «таємниці російської душі», – бачимо, що зав'язані на етапі становлення московської народності психологічні вузли й травми з часом трансформувались у параноїдальні уявлення про власну винятковість і всюдозволеність.

Чи можна почуватися безпечно поряд із народом, самі представники якого пишуть про нього як про суперечливого, догматичного, безрадісного, підозрілого, варварського, анархічного, великодержавного, імперіалістичного, ницого, рабського, неблагородного, жорстокого, роздвоєного у світосприйнятті, у якого немає гідності, який не вміє та не хоче облаштовувати власне життя, котрий живе мареннями й нездійсненими фантазіями, який не знає кордонів свого існування – як фізичного, так і духовного тощо?

Аби бодай якось урівноважити такий психологічний портрет, залишається тільки один шлях – псевдофілософська містика з безмежними та нічим не обґрунтованими вигадками. Ось тоді й з'являються «богоносність» і «богообранність», «особлива духовна відповідальність», «утаємничена російська душа», «в Росію можна тільки верити», «народ-странник», він же – «народ-визволитель», «жіноче та чоловіче начало» в російській історії, «Росія, которая невестится» та безліч інших сентенцій – не менш екзотичних, але позбавлених здорового глузду. Можна собі лише уявити, що відбувається в голові пересічного москвича, якщо впродовж століть йому втовкмачували у свідомість таку психологічну абракадабру.

Так, зазначені матеріали було написано століття тому. Можуть заперечити: мовляв, це все про іншу Росію. На жаль, ні, про ту саму. Про агресивну, великодержавну, імперську, загарбницьку, жорстоку, брехливу, підступну. Шкода, та цей перелік не є вичерпним. Комінтерн, яким керували з Москви, із його шизофренічною концепцією «світової революції», чергове поневолення «национальных окраин» більшовиками, загарбання країн Балтії перед Другою світовою війною, союзні відносини з нацистами та розподіл Польщі, захоплення пів Європи після Другої світової війни, Угорщина (1956 р.), Чехословаччина (1968 р.), Афганістан (1980 р.), збитий корейський авіалайнер (1982 р.), Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Нагірний Карабах, – це лише дрібка з кремлівської агресивної зовнішньої політики ХХ століття.

Але ж такою самою в Росії була та є політика внутрішньої агресії – ідеться про голодомори, ГУЛАГи, винищення національних еліт, тотальна русифікація, зверхність і жорстокість до завойованих народів, водночас приписування собі «просвітництва» та «месіанства» тощо.

Чи змінилося щось нині? Ні. Грузія, Крим, Донбас, Сирія, Лівія, МН-17, політичні вбивства за кордоном і в самій РФ (згадаймо Немцова), чеченські війни, перекладання відповідальності на Захід за розв'язання Другої світової війни, втручання у внутрішні справи інших держав через соціальні мережі, претензії до колишніх республік СРСР за нібито територіальні подарунки «від російського народу» абощо – це все Росія тепер.

Квінтесенцією кремлівського бачення світу для мене, щонайменше за цьогочасного політичного режиму, залишиться відповідь Путіна російському школяреві про кордони РФ: «Кордони Росії ніде не закінчуються!».

Минають століття, а Московія та менталітет її народу залишаються незмінними. Свобода, права людини, гідність, налагоджений побут врешті-решт є в шкалі цінностей росіян та їхніх керманічів далеко позаду ілюзорної ідеї всесвітнього панування, нав'язування іншим своєї спотвореної філософії буття. «Глубинный народ», «верховный правитель», «ушедшая в отрыв альфа-нация», «сто (двести? триста?) лет геополитического одиночества», «Россия, без сомнения, будет [...] воевать (война ведь тоже способ общения) [...] вызывать страх и ненависть», «Россия четыре века шла на Восток и еще четыре века на Запад. Ни там, ни там не укоренилась. Обе дороги пройдены. Теперь будут востребованы идеологии третьего пути, третьего типа цивилизации, третьего мира, третьего Рима», – усе це пише В. Сурков, помічник і рупор Путіна, у своїх статтях [14].

А так висловлюється із цього приводу О. Дугін: «Есть что-то в самой мистике русской истории [...] Путин, как Моисей, вывел русский народ из либерального египетского плена [...] есть волшебная грань между пустыней и землей обетованной, под которой я понимаю великое русское

будущее» [15]; «Путин объявил Россию континентом. Именно этого мы и ожидали больше 30 лет – Континент Россия. Вокруг вода, а дальше – за ней другие континенты – более или менее воображаемые» [16].

Чи відрізняються чимось од попередніх марень зазначені вище?

Що можна сказати про психотип такого народу? Мені на думку спадає лише одна відповідь: він небезпечний для всіх довкола, але передусім для самої Росії.

Чому? Бо саме через це вона насправді й не може відбутися. Адже не спроможна позбутися тих ланцюгів, якими власноруч себе оперезала. Бердяев має рацію – московський народ утратив можливість для саморозвитку під вагою держави, яку створив своїми безкінечними завоюваннями. Московський народ не відбувається, бо боїться самоідентифікації. Він не здатний сказати вголос про власну національність. Московит боїться своєї національності в багатонаціональній державі. Тому змушений одягати гімнастюрку замість косоворотки, інакше свої «косоворотки» одягнуть інші народи. Але ж тоді великодержавність миттєво розвалиться, позаяк Москві доведеться визнати право й інших народів на власну самобутність, історію та культуру, на самовизначення нарешті. Московити стали заручниками своїх завоювань. Вони – не росіяни, навіть не «русские», вони – «інтернаціоналісти» зі, щоправда, махровим російським націоналізмом і шовінізмом у своїй основі. Проте історія зіграла з московитами злий жарт: що більше вони захоплювали, то дедалі менш чіткою ставала їхня ідентичність. Вона вже майже до краю розмита «всеросійськістю». Вона розчинилася в російських загарбаннях.

«Великое несчастье России – что объединилась она не сама из себя, а внешней силой и принуждением Орды. Чтобы Орду скинуть – вобрала ее в себя, сплотилась и сама незаметно стала Ордой, приняла форму иного, восточно-деспотического мироустройства и прониклась тем же духом кочевья. Вместо устройства своих земель принялась за чужие – и вот уже одна Россия кочует по всей Евразии, и все ее издалека видят, а она себя – нет. Что пользы – все приобрести, а себя потерять?», – справедливо зауважує М. Епштейн [17].

Отож Росія, якщо мовити про автентичний московський народ, не відбулася та не зможе відбутися доти, поки цей народ не самозвільниться – дасть можливість іншим народам, які він поневолив, незалежно розвиватися. Не буде вільної Росії, як і, власне, самої Росії, без свободи народів, котрі вона уярмила. Ось тут, насправді, криється «загадка» Росії та «втаємниченої» душі її народу. Єдиний шанс і перспектива для РФ полягає в поверненні до початку – до історичної Московії, до самоідентифікації себе лише як одного з багатьох народів, що населяють цю планету й не мають жодних додаткових прав стосовно інших.

Чи можливо це? Ні. Навіть після зміни теперішнього кремлівського режиму. Бо надто міцно засів у психології росіян геном шовінізму, завоювництва, зверхності до інших народів. Водночас російський парадокс полягає в тому, що чим довше Москва не повертається до своїх витоків сама, тим менше в неї залишається шансів на виживання. Зворотний відлік пішов. Бідність величезної кількості населення, тотальний алкоголізм, навіть не демографічна криза, а реальне вимирання, безробіття, що повсякчас зростає, і соціальна апатія спричинять деградацію московського етносу як такого. Та в Кремлі цього поки що не хочуть зрозуміти. Там досі думають, що клеєм «победобесія» можна утримати цю останню світову імперію разом. Наївні. СРСР своїм крахом довів, що ніякого «советского народа – новой исторической общности людей» не було та не могло бути. Бо це – нонсенс, фікція. Не буде нічого схожого й у теперішній Росії. Навіть за умов прискореної мілітаризації суспільного мислення та русифікації півтораєста народів, яких свого часу захопила Московія. Пропаганда теж має свої межі, а національну свідомість цих народів не так легко знищити.

Страх – то єдине, що нині об'єднує в російській імперії якута і дагестанця, удмурта і карела, адигейця і татарина. Страх перед тоталітарною системою, для котрої люди є лиш витратним матеріалом. Найменший раб боїться більшого раба, той – іще більшого... – і так до найвищого, який також є невідьником: рабом створеної ним системи та свого оточення. Й у такій жадливій психологічній системі координат московський народ живе всю свою історію. Однак останні події в окремих регіонах Росії свідчать про те, що страх, на якому віками трималося російське самодержавство, починає поволі зникати. Це – прямий виклик московському центру.

Реальною загрозою для Кремля є також проведення справжньої, а не фіктивної, як зараз, федералізації та децентралізації, бо матиме наслідком іще швидший шлях до розвалу. Економічна незалежність російських регіонів – це смертельний вирок для єдності російської держави. У Москві це добре розуміють. А деякі аналітики вже говорять про «массовое низовое антиколониальное движение» [18].

Що маємо в підсумку? Російське суспільство, яке не уявляє власних кордонів, не поважає норми співжиття з іншими народами, зневажає та боїться їх одночасно, претендує на виняткову роль і відповідальність у світі та вважає себе «окремою цивілізацією», вимагає до себе особливого ставлення, проте zarazом хоче знищити й увесь навколишній світ. Авторитаризм і тюрма народів, де сам московський народ є наглядачем і в'язнем водночас, – усередині, усесвітнє пугало – назовні. «Страна рабов, страна господ!».

Тому Росія як демократична, ліберальна, вільна й соціальна держава не відбулася, не може та не буде спроможною відбутися. От і залишається тільки посилювати репресії всередині країни й агресивність назовні. Але ж це невиласний еволюційний глухий кут і каталізатор того самого краху.

«Беда не в том, что Путин воплощает “смутные геополитические комплексы элиты”. Это смутные геополитические комплексы народа. Путин – это не Россия. Все гораздо печальнее. Путин – это народ. Да, как Гитлер. Или Гитлер выражал чуждые немцам чаянья?», – такий висновок зробив про сучасну Росію колишній громадянин СРСР П. Межурицький, котрий свого часу емігрував до Ізраїлю [19]. І з ним важко не погодитися.

Сумний парадокс Росії: у перекрученому світобаченні та загарбницькій, розтягнутій на століття агресивній політиці жевріють причини наступного її краху. Росія пожирає саму себе. Коли це відбудеться та які наслідки матиме для людства?

Про це вже в наступній статті.

Р.С. Як, сподіваюся, помітив уважний читач, я цитував тільки російські джерела.

1. Маритен Ж. Человек и государство. Москва, 2000. С. 21.
2. Наконечний Є. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. Львів, 2004. 352 с.
3. Соловьев В.С. Русская идея. Соч.: в 2 т. Т. 2. Москва, 1989. С. 220.
4. Достоевский Ф.М. Ряд статей о русской литературе. I. Введение // Собрание сочинений в 15 томах. Санкт-Петербург, 1993. Т. 11. С. 27.
5. Достоевский Ф.М. Письма. 125. А.Н. Майкову. 18 февраля (1 марта) 1868. Женева // Собрание сочинений в 15 томах. Санкт-Петербург, 1996. Т. 15. С. 349.
6. Чернышевский Н.Г. Полное собрание сочинений в 15 томах. Москва, 1949. Т. 15. С. 48.
7. Белинский В.Г. Взгляд на русскую литературу 1846 г. // Полное собрание сочинений в 13 томах. Т. 10. С. 397–408.
8. Герцен А. Россия, письмо Г. Г-гу, Лондон, 25 августа 1849 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://goo.su/2KgV>
9. Бердяев Н. Судьба России [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://predanie.ru/book/69716-subda-rossii>
10. Там же.
11. Там же.
12. Там же.
13. Там же.
14. Див.: Сурков В. Долгое государство Путина [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.ng.ru/ideas/2019-02-11/5_7503_surkov.html; Сурков В. Одиночество полукровки 14+ [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://globalaffairs.ru/articles/odinochestvo-polukrovki-14>
15. Дугин А. Судьбу России будут решать все, кроме элиты [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://goo.su/2kKw>
16. Дугин А. Континент Россия и остановленное время [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://www.geopolitica.ru/article/kontinent-rossiya-i-ostanovlennoe-vremya>
17. Епштейн М. О Россиях [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://region.expert/o-rossiyah>
18. Дегтянов А. Новое народничество [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://region.expert/new-people>
19. Див.: <https://www.kasparov.ru/material.php?id=5F1723BC6CE3D>